

Viata și conflictul de valori

Un conflict în care sunt implicate valorile este mai profund și greu de tratat. Valorile sunt credințele noastre despre ceea ce este important, ceea ce deosebește binele de rău și ce principii trebuie să ne guverneze viața. Valoarea este ceea ce pretuiește individul și prin urmare constituie un vector care-l îl susține energetic și-i orientează conduita și sentimentele: familia, cultura, convingerile, religioase, politice și morale și mai ales banul, acestea pot fi o valoare a cuiva. Când le sunt atacate valorile oamenii reacționează dur pentru că se simt contestați personal, le este indirect lezată stima de sine. De asemenea oamenii fac foarte greu compromisuri atunci când în joc sunt valorile lor, întrucât simt că se compromit pe ei înșiși și propria lor integritate. Uneori, valorile pot împiedica totuși escaladarea conflictului și mai anume atunci când disputanții își descoperă unele valori comune.

Ce sunt valorile?

Fiecare dintre noi se ghidează în viața după niste principii, și are niste idei – mai mult sau mai puțin fixe – la care ține foarte mult. Valorile, prin definiție, sunt exact aceste idei și convingeri la care noi ținem și pe care le luăm drept repere de-a lungul vieții.

Cât de importante sunt?

Lucrul cu valorile este unul dintre pașii fundamentali în dezvoltarea personală. Este absolut crucial să-ți explorezi și să-ți cunoști cât mai bine valorile dacă ai de gând să te dezvolti. Ele sunt unul dintre factorii care ne propulsează într-o direcție sau alta, ne fac să luăm tot felul de decizii (bune sau proaste) și să avem diferite atitudini și comportamente. Dacă lucrurile nu merg bine, și mai ales dacă ești nemulțumit(a), este adesea posibil să găsești mici probleme sau conflicte la nivelul valorilor personale. De aceea e bine să mai facem ordine și prin zona asta – poate chiar să ne debarasăm de unele dintre ele și să instalăm altele noi și mult mai eficiente.

Valorile le putem constientiza sau nu. În mod sigur, avem multe despre care nici nu știm că le avem... În orice caz, este imposibil să nu ai valori.

Bun. Ca să clarificăm și mai mult, să ne uităm la un mic exercițiu.

CONFLICTUL CE ESTE CONFLICTUL? Cum termenul de conflict provine de la termenul latinesc *confligo* ere – a se lupta, a se bate între ei multe dicționare definesc conflictul prin termeni similari violentei ca: disensiune, fricțiune, dispută, ceartă, scandal. Conflictul este privit și ca dezacord sau opoziție acută de idei, interese sau ca tulburare emoțională rezultând din ciocnirea impulsurilor opuse. L.A.Couser(1967) a lansat o definiție care a făcut carieră: conflictul este o luptă între valori și revendicări de statusuri, putere și resurse în care scopurile oponentilor sunt de a neutraliza, leza, sau elimina rivalii. J.Burton(1988) definea conflictul drept „o relație în care fiecare parte percepe scopurile, valorile, interesele și conduita celeilalte ca antitetice celor ale sale”. Donohue și Kolt (1992) precizează că: conflictul este „o situație în care oameni interdependenți prezintă diferențe (manifeste sau latente) în ceea ce privește satisfacerea nevoilor și intereselor individuale și interferează în procesul de îndeplinire a acestor scopuri”. Există o diferență, conflictul nu trebuie confundat cu competiția, deși aceasta produce conflict, nu orice conflict este o competiție. Conflictul este o incompatibilitate de atingere a scopurilor, astfel încât atingerea scopului de către unul

dintre cei implicați atrage după sine reducerea șanselor celuilalt de a-și atinge scopul. După B.Mayer (2000) conflictul este un fenomen psihosocial tridimensional care implică o componentă cognitivă (gândirea, percepția situației conflictuale), o componentă afectivă (emoțiile și sentimentele) și o componentă comportamentală (acțiunea, inclusiv comunicarea). Mai concret conflictul social apare atunci când două sau mai multe părți aflate în interdependență sunt diferite sau incompatibile la nivelul trebuințelor, scopurilor, valorilor, resurselor sau a unor trăsături de personalitate. Diferență sau incompatibilitate care produce o stare de tensiune, ce se cere descărcată. **SURSELE CONFLICTELOR** Cauzele conflictelor sunt diverse, unii autori (printre care și Ana Stoica Constantin – în lucrarea Conflictul interpersonal) propun următoarea gamă de surse ale conflictelor. a) Diferențele și incompatibilitățile dintre persoane. b) Nevoile/interesele umane c) Comunicarea d) Stima de sine e) Valorile individului f) Nerespectarea normelor implicite sau explicite g) Comportamentele neadecvate h) Agresivitatea i) Competențele sociale j) Cadrul extern k) Statutul, puterea, prestigiul, principiile, utilitatea și comunicarea culturii și informațiilor.

Conflicte valorice. rezolvarea lor

Posibila existență a unei crize a valorilor educaționale se poate anunța prin scăderea interesului tinerilor și a societății în general, față de școală, prin scăderea prestigiului diplomelor pe care instituția școlară le oferă absolvenților, prin scăderea prestigiului profesiei didactice, prin imparitatea dintre realizările școlare și cele socio-profesionale.

O criză a valorilor educaționale astăzi înseamnă nu atât un gol axiologic în spiritul școlii, cât fie o opacitate a publicului la valorile pe care școala le promovează, fie o manieră inadecvată a școlii de a propune publicului valorile respective. Criza este resimțită ca inadecvare. Școala trebuie să promoveze valorile momentului, dar trebuie să-și asigure totodată și un anumit spațiu de autonomie axiologică, pentru că ei îi revine sarcina să promoveze valorile de mîine ale societății. Imperativele prezentului nu trebuie să se erijeze în imperative absolute. Școala, prin valorile sale educaționale, trebuie să-i conducă pe elevi către o viziune prospectivă, de sondare, de proiectare și asumare a viitorului. Cu cât o stare de tranziție socială actuală creează mai mult o stare de confuzie axiologică, cu atât mai mult, poate, școala trebuie să fie mai fermă în opțiunea sa de a se orienta spre viitor.

Conflictele valorice pot apărea în mai multe contexte dintre care enumerăm câteva: intrapersonal, interpersonal, intracultural, intercultural. Aceste cadre au o autonomie relativă și, de aceea, indivizii și grupurile pot resimți astfel de conflicte în mai multe registre în același timp.

Conflictul în sine nu are doar o semnificație negativă. Este o stare de tensiune, de angajare personală pentru apărarea sau, respectiv, combaterea a ceva. Este o stare absolut necesară decantării și consacării unor valori, precum și conservării lor.

Conflictul nu trebuie nici ignorat, nici dramatizat. Trebuie asumat individual și grupal. Rezolvarea sa este condiționată de abordarea rațională, și nu pasională. Este necesară analiza intereselor, resurselor, căilor de reconciliere, analiza posibilelor avantaje pe care le pot aduce diversele posibilități de soluționare. Astfel, conflictul este privit pozitiv, constructiv.

Nicicînd în lume conflictele nu au dispărut și nu vor dispărea; ele sînt factor al dinamicii, al schimbării și al progresului. Costurile lor istorice în suferință umană, în pierderi de vieți omenești sînt peste putere de a fi evaluate. Rezolvarea conflictelor necesită efort și sacrificiu. Diminuarea costurilor ne poate fi accesibilă prin o mai rațională și mai adecvată administrare a conflictelor.

Educației nu-i stă prea mult în putere să diminueze costurile conflictelor, dar educația poate și are sarcina de a preveni ivirea unor conflicte prin promovarea comunicării, cunoașterii autentice, deschiderii spre celălalt, colaborării, toleranței. Înseși valorile educaționale sînt un produs al consumării unor conflicte axiologice între aspecte dezirabile și indezirabile ale ontologicului. Dezirabilul este o problemă de opțiune individuală și grupală, o problemă de apreciere. Ceea ce este dezirabil pentru mine poate să nu fie dezirabil și pentru celălalt. În acest punct necesară este toleranța, conștiința pluralității existențelor și reperelor lor axiologice. Interesul personal trebuie să se articuleze cu interesul grupal, acesta cu interesul național, interesul național cu interesul european, iar cel european cu interesul mondial. Observăm prezența unor contexte axiologice concentrice, care se constituie din aproape în aproape, de la apropiat la îndepărtat, de la mediul proxim la vecini etc., implicațiile pedagogice ale realității în cauză desemnează necesitatea construirii succesive și reiterative a echilibrului dinamic intrapersonal, apoi interpersonal, intracultural, și intercultural. Nu-i putem accepta pe ceilalți dacă nu ne acceptăm și nu ne respectăm pe noi înșine. Respectul de sine este fortificat, confirmat prin respectul pe care îl manifestă ceilalți față de noi, dar ceilalți ne respectă în contextul în care și noi îi respectăm la rîndul nostru. Mecanismul este valabil și la nivel individual și la nivel de grup.

Valorile general-umane sînt apreciate de toți oamenii; conflictele apar atunci cînd acestea se particularizează în manifestări specifice culturale. Conștiința pluralității valorilor se află în tensiune permanentă cu păstrarea propriilor valori. Acest proces conduce la reconstruirea permanentă a identității noastre. De aceea, identitatea axiologică nu trebuie privită ca un produs finit, fix, ci, mai curînd, ca proces permanent de organizare la nivel mental a realității, sub aspectul său axiologic. Un sistem identitar (și implicit axiologic) închis este un sistem destinat morții. Lumea materială și lumea spirituală sînt posibile prin schimburi. Inerția sistemelor face însă ca schimbările să nu se producă ușor, ci prin depășirea unor tensiuni.

A vorbi despre o cultură vie și despre un sistem de valori activ înseamnă implicit a vorbi despre conflicte axiologice. În plan educațional, conflictul valorilor este “radiografiat” de profesorul C. Cucoș (4, p. 82) pe multiple registre dintre care amintim: aspirațiile elevilor - aspirațiile profesorilor, valorile școlii - valorile cotidiene, valori locale - valori universale, valori perene - valori circumstanțiale, valori mijloc - valori scop, valori teoretice - valori practice, valori personale - valori de status-rol etc.

Riscul gestionării tensiunilor axiologice ține de tendința depășirii planului axiologic. Conflictele devin personale, grupale etc.; oamenii uită de obiectul disputei și animozitățile se generalizează. Începînd din acest punct, însăși rezolvarea conflictului axiologic este pusă sub semnul întrebării. Educatorilor li se cere, sub acest aspect, discernămînt și stăpînire de sine. Ei trebuie să fie primii care să accepte dreptul la diferență, la liberă exprimare, la opțiune personală; trebuie să fie capabili de a decanta axiologicul de alte registre ale ființării. Natura apreciativă a valorilor

Pare un act de mare ipocrizie a vorbi despre valori într-un colț de lume care din ce în ce mai mult derapează în violență, corupție, sărăcie, disperare. Valorile trebuie să treacă din cuvânt în sentiment, în convingere și în faptă. Altfel ele nu există decît cu numele. Ce pot însemna valorile pentru niște oameni care nu au asigurată ziua de mîine la un nivel omenesc, pentru a nu folosi un cuvînt pe care îl detest, și anume decent. A fi victimă a sărăciei este un fapt indecent?

În documentele Consiliului Europei, sărăcia este tratată drept boală socială, sursă pentru multe rele, printre care nerespectarea drepturilor omului: nerespectarea dreptului la educație, la informare, la expresie, la opțiune liberă. Aderăm la această opinie și considerăm că societatea se poate “vindeca” prin redescoperirea unor valori și prin creația de valori.

Vorbim de valori atunci cînd ele sînt puse în pericol. Dacă abordăm această temă, înseamnă că în profesia noastră, în viața noastră, anumite valori se simt amenințate. Mai bine zis, noi ne simțim amenințați pentru că anumite valori întru care am trăit și-au pierdut autoritatea și/sau pentru că lumea din jur se conduce după valori străine nouă. Procesul de adecvare axiologică la lumea în care trăim se realizează prin asimilarea de cultură.

Atmosfera democratică dintr-o societate este garantată de cultivarea unui număr cît mai mare din membrii societății. O elită care are în mod real acces la cultură nu poate construi o societate democratică căreia toți vor să-i fie beneficiari. În prefață la *Filosofia valorii*, N. Râmbu îl citează pe Petre Andrei care, într-o prelegere susținută la Bălți, în 1943, afirma: “Defectele care se observă în funcționarea mecanismului democrației nu sînt fără legătură cu ignoranța maselor populare (...). Cultura duce la înțelegerea ideii de drept, de interes general și de datorie, așa că nu se poate vorbi despre lupta pentru respectul dreptului și înfrîngerea abuzurilor cîtă vreme nu se va dezvolta prin cultură o conștiință puternică în fiecare individ. De aceea, statul democratic trebuie să facă din spiritual și din cultură un scop principal al activității sale”.

Valoarea este o reprezentare a ceva ce poate răspunde unei trebuințe individuale sau colective. Conștiința valorii se naște acolo unde și atunci cînd este resimțită o carență, acolo unde realul prezent nu mai poate satisface subiectivitatea. În consecință, omul tinde să construiască mental și material o realitate care să răspundă respectivei trebuințe. Astfel se naște valoarea – ca “spațiu de așteptare” (C. Cucuș) – ca o fațetă a unui viitor dezirabil. Din complexitatea mîinii individuale decurge și complexitatea axiologică pe care individul uman trebuie să o administreze. Tot de aici și necesitatea rezolvării unor posibile conflicte între diversele planuri ale ființării ontologice și axiologice a individului.

Exprimarea și conservarea valorilor

Valoarea este exprimată, după Hofstede (1996), prin intermediul unor practici precum: simboluri, ritualuri, eroi. Cunoașterea valorilor ne este accesibilă nu direct, ci prin intermediul observării acestor practici specifice grupului social luat în discuție. Simbolurile sînt cuvinte, gesturi, ilustrații sau obiecte care prezintă un aspect particular, recunoscut de cei implicați într-o anumită cultură. Simbolurile unui grup sînt create ușor, sînt copiate cu repeziciune de alte grupuri și dispar ușor, de aceea sînt reprezentate ca stratul cel mai superficial al culturii. Eroii sînt persoane vii sau decedate, reale sau imaginare, care au

caracteristici prețuite într-o cultură și, astfel, servesc drept modele de comportament. Mass-media este un factor care, în prezent, exercită o influență majoră în alegerea eroilor. Ritualurile sînt activități colective, inutile tehnic în atingerea scopului final, dar esențiale din punct de vedere social într-o cultură: ele sînt desfășurate ca avînd un scop în sine. Exemple de ritualuri sînt ceremoniile sociale, religioase, modul de manifestare al respectului, salutul etc.

Păstrarea vie a unor valori în conștiința oamenilor se realizează prin utilizarea simbolurilor caracteristice, prin cultul eroilor și prin practicarea ritualurilor, care suscită în conștiințele individuale sentimentul participării la valori perene. Apariția de noi valori necesită inventarea de noi simboluri, descoperirea de eroi prin scoaterea din anonimat a unor oameni purtători de cuvînt ai speranțelor și așteptărilor colective și practicarea de noi ritualuri. Atît păstrarea tradițiilor, cît și înnoirea sînt deopotrivă necesare. N. Râmbu spunea în 1997 că “în acest timp al prefacerii tuturor valorilor trebuie să acceptăm ideea că în viața indivizilor și a popoarelor există elemente ale trecutului care te duc înainte și care, desigur, trebuie apărute și cultivate, dar și tradiții care te înrobesc. A le apăra pe acestea din urmă înseamnă a stărui în eroare. A cultiva fără discernămint asemenea tradiții înrobitoare este un act demential, iar cînd se face cu bună știință, unul criminal”.

Cultura – mediu de ființare al valorilor

Sensurile conceptului de cultură variază în funcție de ramura științifică în care s-a încercat delimitarea, respectiv: istorică, psihologică, antropologică, sociologică, filozofică. Prin următoarea definiție, U.N.E.S.C.O. (Declaration de Mexico, 1982, apud Cucoș, 1995) oferă o perspectivă comprehensivă asupra termenului: “Cultura poate fi astăzi considerată ca un ansamblu de trăsături distincte, spirituale și materiale, intelectuale și afective, care caracterizează o societate sau un grup social. Ea înglobează, pe lîngă arte și litere, moduri de viață, drepturile fundamentale ale omului, sistemele de valori, tradițiile și credințele... Cultura dă omului capacitatea de reflecție asupra lui însuși. Ea este cea care face din noi ființe specific umane, raționale critice și etic angajate. Ea este cea care ne ajută să discernem valorile și să efectuăm alegeri. Prin ea omul se exprimă, ia cunoștință de el însuși, se recunoaște ca un proiect neîncheiat, pune în chestiune propriile realizări, caută neîncetat noi semnificații și creează opere care îl transcend”. Din definiție ne apar atît elementele culturii – trăsături, producții artistice, moduri de viață, drepturi ale omului, sisteme de valori, credințe, tradiții – cît și rolul pe care îl joacă aceasta în devenirea și realizarea omului. Alte expresii pentru cultură sînt: cunoaștere socială (Moore și Lewis, 1952), proces adaptativ (Hutchins, 1995), programare mintală (Hofstede, 1996).

Hofstede consideră cultura drept “programarea colectivă a gîndirii care distinge membrii unui grup (sau categorie de oameni) de un altul”. Conform acestui autor, cultura provine din mediul social al individului, nu din ereditatea biologică a acestuia. Cultura trebuie deosebită de natura umană, pe de o parte, și de personalitatea individuală, pe de altă parte.

Natura umană este reprezentată de ceea ce toți oamenii au în comun, nivelul universal în programul mintal al unui individ. Ea este transmisă ereditar și constituită din diferite capacități: de a simți frica, mînia, dragostea, bucuria, tristețea, nevoia de asociere, nevoia de joc și de exercițiu personal etc. Totuși, deși sînt comune întregii umanități, acestea se

manifestă diferit, în funcție de cum sînt modelate cultural. Considerăm că existența unei naturi umane comune implică prezența unor trebuințe umane universale și deci prețuirea unor valori comune. Gesticularea valorilor doar, va fi diferită de la o cultură la alta.

Personalitatea individuală reprezintă un set unic de programe mintale, pe care individul nu le poate împărtăși cu nici o altă ființă umană. Ea se construiește pe baza unor trăsături transmise de strămoși prin setul unic de gene individuale și altele ce sînt dobîndite prin învățare, din cultură. După opinia noastră, unicitatea și caracterul irepetabil al personalității umane determină emergența de valori individuale, unice; se justifică prin aceasta o foarte mare diversitate axiologică în societate.

Pluralitatea valorilor poate fi pentru social o sursă de bogăție, dar și de tensiuni și conflicte. Toleranța, egalitatea în fața legilor, respectul față de celălalt sînt condiții în care pluralitatea axiologică devine o resursă substanțială pentru dezvoltarea socială. Impunerea unui set normativ axiologic unic, fix, rigid duce la apariția de tensiuni și conflicte puse eronat pe seama pluralității valorilor. În realitate, nu diversitatea valorilor creează probleme, ci preexistența unor standarde fixate prin puterea tradiției sau a altor autorități, a unor standarde prea înguste, neîncăpătoare pentru a le da tuturor posibilitatea să se pună în valoare. Sistemul axiologic are menirea de a-l elibera pe individ, de a-i lărgi orizontul trăirii, și nu de a-l limita între granițe arbitrare.

Societatea umană se schimbă, la fel cultura; trebuie să acceptăm și să ne asumăm dinamica valorilor.

Relația dintre
societate, cultură – valori, educație

Cultura unei societăți este memoria ei, este mijlocul prin care se poate întrupa în toți și în fiecare ceea ce numim identitate națională, etnică, religioasă, profesională etc. Prin cultură se asigură continuitatea conștiinței colective; individul uman devine o personalitate prin culturalizare, în măsura în care participă prin propria conștiință la conștiința grupului din care face parte. Doar ca personalitate culturală poate deveni o parte activă, utilă a societății

Sociologul francez P. Bourdieu (apud Cucuș, 2000) consideră că societatea, structurată în clase diferite, în grupuri diferite, posedă un anumit capital cultural, care influențează traseul devenirii indivizilor singulari. Capitalul cultural există în trei stări distincte:

– starea încorporată – cultura este asimilată de om în timp și se prezintă ca o parte integrantă a persoanei; în această stare, cultura devine un bun al celui care a asimilat-o prin efort propriu îndelungat și dispare o dată cu dispariția fizică a persoanei; încorporarea culturii se realizează prin educație și, în principiu, în școală;

– starea obiectivă – cînd capitalul cultural încorporat se materializează în cărți, picturi, monumente, invenții tehnice etc.; în această formă, capitalul cultural este transmisibil, el supraviețuiește creatorului; prin cumulare între generații, constituie mediul cultural formativ prin el însuși; obiectivarea culturii se realizează încă din școală, prin produsele pe care elevii le obțin prin efort propriu în perioada de încorporare a culturii, dar, mai ales în așa-zisă viață activă, dedicată muncii;

– starea instituționalizată – când meritul, realizarea culturală este recunoscută prin diplome, brevete de invenție etc.; această stare permite convertirea capitalului cultural în capital economic.

Același gânditor consideră că instituția educativă tinde să conserve anumite raporturi de forță în societate, prin mecanismul violenței simbolice. Într-o societate, școala transmite mesajul comandat de clasa dominantă, conservând astfel raporturile de dominare asupra clasei dominate. Mecanismul prin care este îndeplinită menținerea raporturilor este numit violență simbolică. Acesta constă în impunerea prin școală a unui anumit arbitrar cultural, a unei anumite ideologii. C. Cucoș arată că modul în care o societate selecționează, clasifică, distribuie, evaluează și transmite cunoștințele prin învățământ reflectă distribuția puterii în sînul respectivei societăți (1995, p. 25).

Dascălul vine în fața elevilor investit de societate cu o anumită autoritate. Dacă aceleași lucruri ar fi spuse sau demonstrate, arătate etc. de către o persoană oarecare, de un necunoscut, mesajul nu ar fi receptat cu aceeași considerație. Profesorul se “bucură” de o autoritate pe care i-o oferă statutul. În virtutea acesteia, poate impune, nu numai propune diferite valori, deoarece cele ce vin de la el nu sînt puse în chestiune de către elevi, așa cum s-ar întîmpla dacă le-ar asculta de la un oarecare.

Autoritatea aceasta poate fi și nocivă, dacă elevul renunță la atitudinea dubitativă, interogativă optimă unei stări de căutare personală a adevărului. Locul efortului propriu de investigare este luat de efortul profesorului de a transmite cît mai multe și cît mai exact, cît mai complet. Activismul exagerat al profesorului se completează cu pasivitatea și, pînă la urmă, cu indiferența elevului.

Ține de filozofia educației problema alegerii între a forma adulți supuși, ascultători, dispuși să acționeze sub imperative exterioare sau adulți cu inițiativă, spirit critic, responsabili de propriile opțiuni. De multe ori, poate ne-am dori copii cuminți, ascultători, docili și adulți întreprinzători, responsabili. Acest lucru nu este, însă, posibil decît rareori. Deși dificil pentru educatori, mai pertinent ar fi, probabil, să se cultive mereu spiritul democratic și independența copiilor.

La peste un deceniu de la căderea regimurilor comuniste, dreptul la opțiune axiologică trebuie nu numai recunoscut verbal, ci și aplicat în practica socială și educațională. Într-o recentă conferință susținută la Iași, Micheline Rey, profesor la Universitatea din Geneva, afirmă că este imposibil să se dezvolte atitudinea democratică și comportamentul democratic la elevi dacă nu se renunță la imparitatea relației profesor - elev. Între profesor și elev nu va exista niciodată, probabil, o relație de totală paritate, datorită diferenței de competență și de pregătire dintre cei doi membri ai relației, dar ceea ce este posibil de realizat este diminuarea obstacolelor inutile în calea comunicării – cu referire specială la autoritatea de vîrstă, de statut, la învățămîntul magistrocentrist. Comportamentul democratic trebuie învățat din familie și din școală.

În raport cu valorile educația este chemată să formeze competența și autonomia axiologică, specifice “conștiinței axiologice, caracterizată prin aspirația pentru valori și disponibilitatea pentru valorizare” (4).

Valorile educaționale

Delimitarea valorilor educaționale în raport cu valorile culturale generale ale unei societăți este o sarcină dificilă. Toate valorile culturale merită să fie asimilate de către ființa umană în formare, dar acest lucru nu este posibil. Cultura obiectivă este mult prea vastă pentru a putea fi asimilată de cineva. Cultura subiectivă rămîne doar o selecție de o anumită cuprindere, reprezentativitate și operativitate din cultura obiectivă.

Educația transformă omul în valoare, în valoarea supremă. Condiția este ca omul să asimileze valorile culturale pe care procesul de educație le vehiculează. Din perspectiva educatorului, elevul este, sau ar trebui să fie, valoarea centrală a educației; fără disponibilitățile de învățare ale educatului, fără plasticitatea sa psihică, fără interesele de cunoaștere, încercările dascălilor de a transmite cultura, de a forma oameni adevărați ar rămîne fără rezultat. Știm că succesul activității noastre profesionale depinde într-o mare măsură de materialul uman cu care lucrăm.

Valorile educaționale se completează, se împletesc, pentru a determina în final valoarea-scop, și anume, personalitatea culturală, caracterul moral. Rolul valorilor educaționale este de a governa apariția principiilor și criteriilor care explică judecățile noastre axiologice de ordin estetic, moral, religios (4, p. 80).

Într-o recentă lucrare – Educația. Dimensiuni culturale și interculturale, C. Cucuș avansează o posibilă clasificare a valorilor educaționale după mai multe criterii: conținutul la care se referă; componente ale procesului de învățămînt purtătoare de valori – finalități, conținuturi, metodologie, forme de instruire, modalități de evaluare; actorii care le promovează cu prioritate; gradul lor de extensiune: direcția de derivare sau de impunere a valorilor; funcționalitatea pe care o exercită; validitatea temporală; gradul de concretitudine a valorilor.

Valorile educative sînt relative; nu avem cum să le absolutizăm fără să nu dăm dovadă de etnocentrism și de opresiune. Chiar dacă democrația reprezintă opțiunea noastră ideologică, este îndoielnic că am avea dreptul să impunem această valoare prin toate activitățile și strategiile acționale ale școlii. Oricare ar fi orientarea politicii educaționale, valorile trebuie propuse beneficiarilor educației în mod democratic.

Valorile educaționale ajung la rang de universalitate prin însumarea și sinteza trăirii lor de către multitudinea persoanelor care intră în contact cu ele. C. Cucuș afirmă chiar că se depășește acest nivel; valorile “reprezintă o procesualitate de gradul doi care se decantează la nivelul optimei combinări, conjugări, alternări, întemeieri, resemnificări” (4, p. 80). Iată că noul axiologic nu înseamnă neapărat un nou absolut, ci recombinația, reinterpretarea, mutarea accentelor, alternarea unor situații, elemente, evenimente existente deja, dar care nu mai răspund nevoilor noastre actuale. Asistăm, se pare, la un proces de redescoperire ciclică și “estetizare” a unor valori ale antecesorilor – noul nu apare pe un teren vid.

Comunicarea și parteneriatul
școală – comunitate în plan axiologic

Devine o necesitate ca școala să cunoască în termeni cât mai clari ce așteaptă, sub aspect axiologic, societatea de la ea (cu alte cuvinte ce valori dorește comunitatea a fi vehiculate în școală). Pe de altă parte, comunitatea, prin instituțiile, organizațiile, asociațiile ce o reprezintă, trebuie să știe la fel de exact cum anume poate sprijini școala, cu ce atitudini trebuie să o întâmpine. Ține de domeniul banalității a recunoaște că astăzi educația tinerilor nu mai poate fi lăsată doar în seama școlii, sau că succesul formării unor generații depinde și de modul în care școala și comunitatea știu să articuleze în practica educațională formalul, non-formalul și informalul educațional. Orgoliile de specialiști în educație și indiferența, pe de altă parte, nu sînt decît obstacole în calea reabilitării sau a redescoperirii în societate a valorilor propuse de instituția educativă.

Comunitatea ar trebui, poate, să nu mai privească perioada pe care o petrec tinerii în școală ca pe o lungă metamorfoză pasivă pînă la momentul “intrării” în societate, în viața activă. Maturitatea, așa cum am mai spus anterior, nu poate să se desfășoare la cote optime dacă nu este precedată de o copilărie și o adolescență activă, în care responsabilitatea, inițiativa să se exerseze progresiv și într-un spațiu al utilității observabile de către copil. Cu cît activitățile și sarcinile școlare vor rămîne mai în afara vieții comunității, cu atît copiii vor fi mai puțin pregătiți pentru profesie și viață socială. Valoarea educațională se naște undeva la întâlnirea dintre trebuințele tînărului, ale școlii și ale comunității.

Există mentalitatea că școala trebuie să furnizeze competențe, prin absolvenți bine pregătiți, iar comunitatea – resurse materiale pentru a sprijini desfășurarea în condiții optime a activității școlare. Schimbul nu este atît de tranșant, comunității i se cer și anumite atitudini și modele de oameni realizați care să-i stimuleze pe copii în a interioriza valorile educaționale, iar școala ar trebui să fie mai transparentă în organizarea resurselor, în producerea de rezultate.

Mass-media face loc informațiilor despre educație și valorile sale, prezentînd în special cazuri de devianță pozitivă: premiarea unor elevi olimpici internaționali, unele gesturi de solidaritate ieșită din comun în fața bolilor sau a diferitelor situații problemă, sau negativă: abuzuri ale cadrelor didactice asupra elevilor, sau accidente, ca acela de a se dărîma tavanul unei clase peste elevi în timpul orelor. Cunoaștem interesul presei pentru senzational, dar considerăm că, pentru educarea opiniei publice n-ar fi deplasat să se mediatizeze mai mult informații despre starea normală a școlii, a profesorilor, a elevilor. Poate de aceea profesia didactică naște reprezentări sociale dintre cele mai bizare – ca fiind o muncă foarte simplă, curată, sau din contră, o muncă foarte solicitantă, slab retribuită și care nu oferă satisfacții personale. Cum să aducem mass-media mai aproape de noi, de realitatea educațională? Cum să ne facem apreciați în ceea ce realizăm pentru generația tînără? Acestea sînt întrebări la care putem afla doar răspunsuri contextuale; nu există rețete valabile oricînd și oriunde.

Înainte de toate, credem că și cadrele didactice mai deschise la discuții, dispuse la a pune în chestiune valorile educaționale vehiculate, propriile realizări cu neajunsurile, imperfecțiunile lor ar fi factori care să stimuleze interesul comunității și mass-media față de școală. Ideea de “inspecție școlară”, de “musafiri în școală” provoacă încă multora emoții intense, datorită angoasei de a primi critici și sancțiuni. Educatorul nu se așteaptă la sprijin și la înțelegere din partea celui din afară, ci mai mult la obiecții. Schimbarea opticii atît din partea “musafirilor”, cît și din partea “gazdelor” se impune ca necesitate.

Conflicte valorice. rezolvarea lor

Posibila existență a unei crize a valorilor educaționale se poate anunța prin scăderea interesului tinerilor și a societății în general, față de școală, prin scăderea prestigiului diplomelor pe care instituția școlară le oferă absolvenților, prin scăderea prestigiului profesiei didactice, prin imparitatea dintre realizările școlare și cele socio-profesionale.

O criză a valorilor educaționale astăzi înseamnă nu atât un gol axiologic în spiritul școlii, cât fie o opacitate a publicului la valorile pe care școala le promovează, fie o manieră inadecvată a școlii de a propune publicului valorile respective. Criza este resimțită ca inadecvare. Școala trebuie să promoveze valorile momentului, dar trebuie să-și asigure totodată și un anume spațiu de autonomie axiologică, pentru că ei îi revine sarcina să promoveze valorile de mîine ale societății. Imperativele prezentului nu trebuie să se erijeze în imperative absolute. Școala, prin valorile sale educaționale, trebuie să-i conducă pe elevi către o viziune prospectivă, de sondare, de proiectare și asumare a viitorului. Cu cît o stare de tranziție socială actuală creează mai mult o stare de confuzie axiologică, cu atît mai mult, poate, școala trebuie să fie mai fermă în opțiunea sa de a se orienta spre viitor.

Conflictele valorice pot apărea în mai multe contexte dintre care enumerăm cîteva: intrapersonal, interpersonal, intracultural, intercultural. Aceste cadre au o autonomie relativă și, de aceea, indivizii și grupurile pot resimți astfel de conflicte în mai multe registre în același timp.

Conflictul în sine nu are doar o semnificație negativă. Este o stare de tensiune, de angajare personală pentru apărarea sau, respectiv, combaterea a ceva. Este o stare absolut necesară decantării și consacării unor valori, precum și conservării lor.

Conflictul nu trebuie nici ignorat, nici dramatizat. Trebuie asumat individual și grupal. Rezolvarea sa este condiționată de abordarea rațională, și nu pasională. Este necesară analiza intereselor, resurselor, căilor de reconciliere, analiza posibilelor avantaje pe care le pot aduce diversele posibilități de soluționare. Astfel, conflictul este privit pozitiv, constructiv.

Nicicînd în lume conflictele nu au dispărut și nu vor dispărea; ele sînt factor al dinamicii, al schimbării și al progresului. Costurile lor istorice în suferință umană, în pierderi de vieți omenești sînt peste putere de a fi evaluate. Rezolvarea conflictelor necesită efort și sacrificiu. Diminuarea costurilor ne poate fi accesibilă prin o mai rațională și mai adecvată administrare a conflictelor.

Educației nu-i stă prea mult în putere să diminueze costurile conflictelor, dar educația poate și are sarcina de a preveni ivirea unor conflicte prin promovarea comunicării, cunoașterii autentice, deschiderii spre celălalt, colaborării, toleranței. Înseși valorile educaționale sînt un produs al consumării unor conflicte axiologice între aspecte dezirabile și indezirabile ale ontologicului. Dezirabilul este o problemă de opțiune individuală și grupală, o problemă de apreciere. Ceea ce este dezirabil pentru mine poate să nu fie dezirabil și pentru celălalt. În acest punct necesară este toleranța, conștiința pluralității existențelor și reperelor lor axiologice. Interesul personal trebuie să se articuleze cu interesul grupal, acesta cu interesul

național, interesul național cu interesul european, iar cel european cu interesul mondial. Observăm prezența unor contexte axiologice concentrice, care se constituie din aproape în aproape, de la apropiat la îndepărtat, de la mediul proximal la vecini etc., implicațiile pedagogice ale realității în cauză desemnează necesitatea construirii succesive și reiterative a echilibrului dinamic intrapersonal, apoi interpersonal, intracultural, și intercultural. Nu-i putem accepta pe ceilalți dacă nu ne acceptăm și nu ne respectăm pe noi înșine. Respectul de sine este fortificat, confirmat prin respectul pe care îl manifestă ceilalți față de noi, dar ceilalți ne respectă în contextul în care și noi îi respectăm la rândul nostru. Mecanismul este valabil și la nivel individual și la nivel de grup.

Valorile general-umane sînt apreciate de toți oamenii; conflictele apar atunci cînd acestea se particularizează în manifestări specifice culturale. Conștiința pluralității valorilor se află în tensiune permanentă cu păstrarea propriilor valori. Acest proces conduce la reconstruirea permanentă a identității noastre. De aceea, identitatea axiologică nu trebuie privită ca un produs finit, fix, ci, mai curînd, ca proces permanent de organizare la nivel mental a realității, sub aspectul său axiologic. Un sistem identitar (și implicit axiologic) închis este un sistem destinat morții. Lumea materială și lumea spirituală sînt posibile prin schimburi. Inerția sistemelor face însă ca schimbările să nu se producă ușor, ci prin depășirea unor tensiuni.

A vorbi despre o cultură vie și despre un sistem de valori activ înseamnă implicit a vorbi despre conflicte axiologice. În plan educațional, conflictul valorilor este “radiografiat” de profesorul C. Cucuș (4, p. 82) pe multiple registre dintre care amintim: aspirațiile elevilor - aspirațiile profesorilor, valorile școlii - valorile cotidiene, valori locale - valori universale, valori perene - valori circumstanțiale, valori mijloc - valori scop, valori teoretice - valori practice, valori personale - valori de status-rol etc.

Riscul gestionării tensiunilor axiologice ține de tendința depășirii planului axiologic. Conflictele devin personale, grupale etc.; oamenii uită de obiectul disputei și animozitățile se generalizează. Începînd din acest punct, însăși rezolvarea conflictului axiologic este pusă sub semnul întrebării. Educatorilor li se cere, sub acest aspect, discernămint și stăpînire de sine. Ei trebuie să fie primii care să accepte dreptul la diferență, la liberă exprimare, la opțiune personală; trebuie să fie capabili de a decanta axiologicul de alte registre ale ființării.

În loc de concluzii...

Subiectul abordat în acest articol este etern și atît de vast, încît abandonăm orice pretenție de încheiere. Valorile și conflictele valorice există sub semnul eterogenității și al ubicuității. Eterogenitatea nu trebuie să ne împiedice să încercăm teoretizări ale domeniului, iar ubicuitatea nu trebuie să ne descurajeze în a delimita și a încerca să abordăm constructiv conflictul axiologic.

Conflictul axiologic nu trebuie să derapeze în forme de violență psihologică, verbală, fizică. Astăzi, într-o eră în care lumea tinde să devină, după expresia lui M. McLuhan, un “sat planetar”, sîntem chemați a învăța să facem față disputelor în mod civilizată, într-o atmosferă de respect și înțelegere a ceea ce este diferit. Cum izolarea nu poate fi o soluție, vom învăța, mai repede sau mai lent, să administrăm diferența, tensiunea și conflictul. Vom evita crizele valorice prin apelarea, atunci cînd este cazul, la decențări axiologice, la negocieri

interpersonale, intragrupale, intergrupale etc. Consensul asupra anumitor valori este și un rezultat al educației, dar și un mijloc al său.

Educația trebuie să-și definească și să-și redefinească valorile la confluența diverselor ideologii caracteristice: trecutului, prezentului și viitorului; spațiului local, național și universal; spațiului școlii și celui al comunității; aspirațiilor individuale și celor sociale. Școala însăși și oamenii care o reprezintă vor promova modele de gândire și acțiune prin care să se exerseze competențele cerute de viața într-o societate democratică: cooperarea, comunicarea, armonia, echilibrul interior, respectul, profesionalismul.

Încheiem prin a sublinia că, așa cum nu există rețete pentru o educație de succes, la fel nu există strategii cu aplicabilitate generală în rezolvarea tuturor conflictelor, ci doar încercări de cunoaștere a situațiilor concrete, pe cât posibil în mod detașat și obiectiv, iar apoi măsuri particulare care să fie cât mai adecvate actorilor implicați.